

OBLIKOVJE SLOVENSKE DVOJINE V JEZIKOVNEM ATLASU
L. TESNIÈRJA

Leta 1925 je Lucien Tesnière prikazal oblike slovenske dvojine v Jezikovnem atlasu, v katerem je prvič uporabil dialektološko metodiko Julesa Gilliérona pri proučevanju oblikoslovnih pojavov. Prikazano gradivo pa ni važno le za slovensko dialektologijo, ampak tudi za presojo dvojskih oblik v slovenskem knjižnem jeziku.

In 1925, Lucien Tesnière presented the forms of the Slovene dual in his *Linguistic Atlas*, in which he was the first to employ the dialectological method of Jules Gilliéron in the study of morphological phenomena. His material is important not only for Slovene dialectology, but also for making judgments on the dual forms in Standard Slovene.

Izdelava narečnih atlasov posameznih evropskih jezikov, predvsem romanskih in germanskih, sega še v prejšnje stoletje.¹ Leta 1881 je po petletni pripravi začel nastajati Nemški jezikovni atlas Georga Wenkerja, leta 1902 pa je po enako dolgi pripravi izšel prvi zvezek Francoskega jezikovnega atlasa Julesa Gilliérona.² Gilliéronovo dialektološko metodiko je nato uporabil Lucien Tesnière pri proučevanju slovanskih oblikoslovnih pojavov. S to metodiko je namreč v Jezikovnem atlasu kot dopolnilu k Oblikam dvojine v slovenščini iz leta 1925 prikazal osnovne oblike slovenske dvojine³ nasproti množini in dvojinju predvsem hrvaškega obrobja.

Tesnièrjev Jezikovni atlas ima dva dela. Razmeroma dolgemu uvodu prvega dela atlasa sledi njegov drugi del v obsegu 70 kart oziroma stratigrafskih prerezov. Drugi del se pri tem drži običajnega zaporedja besednih vrst tako, da najprej prikaže dvojske oblike samostalnikov in zaimkov na 53 kartah, tem sledi pregled dvojskih oblik pridevnikov in števnikov na 11 kartah, za njimi pa je pregled dvojskega spreganja glagola v sedanjiku na 6 kartah. In čisto na koncu so še kratka pojasnila k posameznim kartam, ki napotujejo tudi k ustreznim stranem Oblik dvojine v slovenščini. Za branje vseh 70 kart drugega dela je obsežni uvod prvega dela atlasa nujno potreben. Uvod najprej opredeljuje namen in razlaga metodo dela,⁴ ki se pri zemljepisni metodi bistveno loči od dokumentarno naravnane zgodovinske metode. Zemljepisna metoda pomeni predvsem sestavo vprašalnika, izbor krajev in izbiro informatorjev v vsakem kraju, metodo pa dopolnjujejo opisi ankete s pomožnimi viri ter dve preglednici krajev, razporejenih po zemljepisni bližini in abecednem redu. Nadaljnjemu zapisu o branju kart⁵ je dodano opozorilo na stratigrafska prereza, ki jima služijo zemljepisni orisi Slovenskega, njegovih narečij in izoglos ter selitev v preteklosti. Vse to je tudi podlaga za ugotavljanje načinov širjenja jezikovnih pojavov

¹ M. Ivić, *Pravci u lingvistici* (Ljubljana, 1975), 68.

² A. Heinz, *Dzieje językoznaństwa w zarysie* (Varšava, 1978), 210 in 211.

³ L. Ten'jer, *Osnovy strukturnogo sintaksisa. Vstup. st. i obšč. red.* V. G. Gaka (Moskva, 1988), 7 in 627.

⁴ L. Tesnière, *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (Pariz, 1925), 9.

⁵ Glej op. 4, 31.

po Slovenskem.⁶

Širjenje jezikovnih pojavov oblikujejo dvoje inovacije, sredobežne in zunanje. Sredobežne inovacije so zvečine tiste, ki imajo svoj začetek na področju Ljubljane in vključujejo predvsem prehod samostalnikov srednjega spola v moška⁷ tipa *óken* za ednino (na karti 33), (*dvâ*) *ókna* za dvojino (na karti 28 pa tudi na stratigrafskem prerezu 35) in *ókni* za množino (na karti 29). Znotraj slovenskega in deloma celo hrvaškega območja rabe okamnine *dvê létí/(dvê letê)*⁸ pa je tudi južnogorenska in vzhodnodolenjska izjema *dvâ léta* (na karti 31), ki kaže, kako se novota lahko pojavi samostojno na dveh različnih krajih hkrati. Pojavitev inovacije na različnih krajih se sicer pogosto šteje za znamenje zunanjih vplivov. Tako bi bilo zlasti domnevno pomnožinjene dvojinskih oblik imen ženskega spola tipa *ríbe* (na karti 19), *cérkve* (na karti 23), *mátère* (na karti 25), ki bi mimo svoje vzporednice ob nemško-slovenski meji na osrednjem Koroškem lahko prodrlo do Ljubljane s hrvaško-srbskega jugovzhoda podobno kakor širjenje paroksitoničnih oblik tipa *zlâto* (na karti 8), *gláve* (na karti 18), *mláda* (na karti 55), *mláde* (na karti 56) na račun starejših oksitoničnih oblik *zlatô*, *glavê*, *mladâ*, *mladê*. Toda vezanje ljubljanske oblike ženskega spola *máter* (na karti 25) oziroma *ún dvê* (na karti 44) s spregalno dvojnico *píšeta* in *píšejo* (na karti 70) nasproti vezanju južnogorenske ustreznice *mátère* oziroma *úne dvê* s spregalno enojnico *píšeta* spet kaže, da ima zблиževanje dvojinskih oblik z množinskimi svoj začetek prej v upadu ženske (in srednje) končnice *-i* in da je to zблиževanje lahko prav tako sredobežno. Podobno je lahko samostojno tudi širjenje navedenih paroksitoničnih oblik na račun oksitoničnih, kolikor je to širjenje izšlo iz mešanja raznonaglasnih oblik tipa IT *zlatô* – DM *zlâtu*, IT *glavê* – R *glâv*, IT *mladâ* – R *mládh*, IT *mladê* – R *mládh*.⁹ Kakor je osrednjekoroška vzporednica k ljubljanskemu zблиževanju dvojinskih oblik ženskega (in srednjega) spola z množinskimi videti obrobna, hkrati spet opozarja na možnost širšega soočanja jezikovnih pojavov tudi s slovanskim severom in ne le z jugoslovanskim jugovzhodom.¹⁰ Z jugoslovansko zamejenostjo nasproti karti 10 širše karte 11 na temo moške dvojine, množine in dvojinja namreč atlas tega možnega dvojnega soočanja ne načanja niti v pojasnilu k nadaljnjemu stratigrafskemu prerezu 12 glede na to, da ne upošteva zanimive češko-hrvaške vzporednice za množino moškega spola tipa *dva jeleni*. In ker se slovenska dvojina *dvâ jeléna* štokavskemu dvojinju *dvâ/trî/čètiri jèlena* z ruskim ustrežjem *dva/tri/četyre olénja* tako protistavlja šele v zaledju navedene češko-hrvaške množine, to prepletanje prav tako govori za samostojnost inovacij dvojinskih oblik slovenskih imen pa tudi zaimkov vseh treh spolov.

Vendar se dvojinske oblike slovenskih imen in zaimkov pri tem opazno razhajajo. V nasprotju z imeni in večino drugih zaimkov se namreč (osebni oz. spregalni) zaimki v svojem posebnem govornodejnem vezanju z glagoli¹¹ oblikovno soočajo

⁶ Glej op. 4, 38.

⁷ V. NARTNIK, K obravnavi dvojine v povojnih slovenskih slovnica, *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura* (Ljubljana, 1988), 377 in 378.

⁸ L. TESNIÈRE, *Les formes du duel en slovène* (Pariz, 1925), 163 in 350.

⁹ J. TOPORIŠIČ, *Slovenska slovnica* (Maribor, 1984), 227 in 228 ter 235 in 260.

¹⁰ A. BELIĆ, *O dvojini u slovenskim jezicima* (Beograd, 1932), 57.

¹¹ A. DERGANČ, On the History of the Dual in Slovene and Russian, *Wiener Slawistischer Almanach XXII* (1988), 238 in 241.

vsaj toliko z ednino kakor z množino. To soočanje naj ponazori paradigmatično štetje v okviru dveh protivnih priredij. Prvo tako štetje je naslednje:

Jãz poznãm njéga, òn pa méne nê (poznâ).
Mîdva poznâva nĵĵu, ónadva pa nâju nê (poznâta).
Mî poznâmo nĵĵh, óni pa nãs nê (poznâjo).

Vmesna para dvojniskih oblik *mîdva – nĵĵu, ónadva – nâju* se na prvi pogled izvajata predvsem iz ustreznih množinskih oblik *mî – nĵĵh, óni – nãs*. Navezovanje dvojniskih oblik tudi na edninske oblike razkrije šele primerjava prvega paradigmatičnega štetja ob glagolu *poznâti* z drugim takim štetjem ob nadaljnjem glagolu *povêdati*:

Jãz povém njému, òn pa méni nê (povê).
Mîdva povêva nĵĵma, ónadva pa nâma nê (povêsta).
Mî povêmo nĵĵm, óni pa nãm nê (povêjo).

Šele dvojna primerjava pokaže, da so dvojninske oblike odvisnih sklonov ne le vse enako dvoizložne kakor edninske, ampak so v nemnožinskih končajih *-a* in *-u* oziroma *-u* in *-a* vrh tega med sabo tudi polarne,¹² in to tako v naglašeni kakor v naslonskih variantah, prim. *(njé)ga – (n)ĵĵju, (njé)mu – (n)ĵĵma*. Klitična varianta *jĵju*, ki jo je skoz vmesno upadno stopnjo na široko spodrinila z množino zblížana oblika *jĵh*, je po karti 48 ohranjena predvsem na Koroškem in Štajerskem. Podano navezovanje dvojniskih oblik na edninske, ki ga podpira še sozven vseh treh števil v orodniku z *nĵĵm – z nĵĵma – z nĵĵmi, z mâno – z nâma – z nâmi*,¹³ pa ravno razloži tudi njihovo razhajanje z množinskimi oblikami v mestniku v *nĵĵma – v nĵĵh, v nâma – v nãs* v večini narečij, kakor pričata karti 50 in 51 s pojasnili vred. Oblike v *nâma, v nĵĵma* so lastne tudi knjižnemu jeziku, kolikor v njem pišoči ne podlegajo staroslovanskemu levstikovanju v smislu dvojníc v *nâju, v nĵĵju*.¹⁴

Tesnièrejev Jezikovni atlas kljub nekaterim nedorečenostim, ki jih avtor pri zapisu o branju kart samokritično dopušča, dopolnjuje Oblike dvojine v slovenščini tako, da ostaja v marsičem važen ne le za slovensko dialektologijo, ampak tudi za presojo dvojniskih oblik v slovenskem knjižnem jeziku. Sodobno slovensko jezikoslovje posveča dosežkom Tesnièrejeve zemljepisne metode vse premalo pozornosti.

RÉSUMÉ

La composition des atlas dialectologiques remonte au siècle précédent. En 1881 c'est le *Deutscher Sprachatlas* de Georg Wenker qui commençait à se former, tandis qu'en 1902 parut le premier cahier de *L'Atlas linguistique de France* de Jules Gilliéron. La méthode dialectologique de Gilliéron a été ensuite utilisée par Lucien Tesnière dans ses recherches des phénomènes morphologiques slaves, lorsque dans *Atlas linguistique* comme annexe aux *Formes du duel en slovène* de l'année 1925 montra les formes élémentaires duales slovènes. *Atlas linguistique* de Tesnière contient 70 cartes ou bien les coupures stratigraphiques. Une

¹²V. NARTNIK, Poskus nove obravnave slovenske sklanje, *Slavia* XLIX (1980), 307.

¹³F. RAMOVŠ, *Morfologija slovenskega jezika* (Ljubljana, 1952), 84 in 90.

¹⁴Glej op. 8, 305.

large introduction aide à les comprendre. Là la façon de diffusion des phénomènes linguistiques en Slovénie a été établie. La diffusion des phénomènes linguistiques était influencée par deux types d'innovations, centrifuges et externes. Les innovations centrifuges ont leur début dans la région de Ljubljana et comprennent surtout la masculinisation des noms neutres de type *oken* pour le singulier, (*dva*) *okna* pour le duel et *okni* pour le pluriel. Comme signe d'une influence externe est considéré une pluralisation probable des formes duales des noms du genre féminin. Mais la liaison de la forme de Ljubljana du genre féminin *mater* ou bien *un dve* avec le pair verbal *pišeta* et *pišejo* par rapport à la correspondance de la Carniole méridionale *matere* ou bien *une dve* à la forme verbale *pišeta* laisse supposer que le rapprochement des formes duales aux celles du pluriel ait son début plutôt dans la réduction du suffixe féminin (ainsi que celui neutre) *-i* et que ce rapprochement puisse aussi être centrifuge. Par rapport aux noms et la plupart d'autres pronoms les formes duales des pronoms personnels se confrontent dans leur liaison avec les verbes tellement au singulier qu'au pluriel. Ces formes sont aux cas dépendants non seulement bisyllabiques comme celles du singulier, mais elles sont dans les suffixes au pluriel *-a* et *-u* ou bien *-u* et *-a* en plus entr'eux polaires, cf. (*nje*)*ga* – (*nj*)*jiju*, (*nje*)*mu* – (*nj*)*jima*. Cette liaison des formes duales aux celles du singulier finalement explique leur séparation avec les formes du pluriel au cas locatif *v njima* – *v njih*, *v nama* – *v nas* dans la majorité de dialectes. *Atlas linguistique* de Tesnière, malgré quelque insuffisance explicative, complète *Les formes du duel en slovène* de façon où il reste important non seulement pour la dialectologie slovène mais pour la considération des formes duales de la langue littéraire slovène aussi.